

УДК 658:334.012.64

Маркіна Ірина Анатоліївна
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту
Полтавського державного аграрного університету
Вороніна Вікторія Леонідівна
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
Полтавського державного аграрного університету
Ковтун Юрій Сергійович
здобувач кафедри менеджменту
Полтавського державного аграрного університету

Markina Iryna
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of the Department of Management
Poltava State Agrarian University
Voronina Viktoriia
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor Department of Management
Poltava State Agrarian University
Kovtun Yuriy
Undergraduates of the Department of Management
Poltava State Agrarian University

**УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ МАЛОГО БІЗНЕСУ
В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ**

**УПРАВЛЕНИЕ ПРЕДПРИЯТИЕМ МАЛОГО БИЗНЕСА
В КОНТЕКСТЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ
И ОБЕСПЕЧЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ**

**SMALL BUSINESS MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF STATE
SUPPORT AND COMPETITIVENESS**

Анотація. Ціллю статті є дослідження стану підприємств малого бізнесу в Україні, визначення проблем у менеджменті малих підприємств та

встановлення перспектив їхнього розвитку. Гострота проблеми розвитку малого бізнесу та недостатня наукова розробленість особливостей, організаційно-економічних умов і методичних рекомендацій визначає актуальність і значимість теми дослідження. В статті зазначено, що характерні особливості діяльності підприємств малого бізнесу, які пред'являють управлінню особливі вимоги, що поки що не знайшли відображення в загальній теорії управління. Авторами проаналізовано динаміку основних економічних показників діяльності підприємств малого бізнесу в Україні, оглянуто різні підходи до визначення функцій малого бізнесу, наведено перелік економічних переваг, що відображають ефективність діяльності малих підприємств; а також визначено недоліки в їх діяльності.

Ключові слова: *державна підтримка, конкурентоспроможність, малий бізнес, мале підприємство, менеджмент, ринкова економіка, управління.*

Аннотация. Целью статьи является исследование состояния предприятий малого бизнеса в Украине, определение проблем в менеджменте малых предприятий и установление перспектив их развития. Острота проблемы развития малого бизнеса и недостаточная научная разработанность особенностей, организационно-экономических условий и методических рекомендаций определяет актуальность и значимость темы исследования. В статье указано, что характерные особенности деятельности предприятий малого бизнеса, которые предъявляют управлению особые требования, пока не нашли отражения в общей теории управления. Авторами проанализирована динамика основных экономических показателей деятельности предприятий малого бизнеса в Украине, рассмотрены различные подходы к определению функций малого бизнеса, приведен перечень экономических преимуществ, отражающих эффективность деятельности малых предприятий; а также определены недостатки в их деятельности.

Summary. The purposes of the article are to study the state of small businesses in Ukraine, to identify problems in the management of small businesses and to establish prospects for their development. The severity of the problem of small business

development and insufficient scientific development of features, organizational and economic conditions and guidelines determines the relevance and significance of the research topic. The article states that the characteristics of small businesses, which have special requirements for management, and have not yet been reflected in the general theory of management. The authors analyze the dynamics of the main economic indicators of small business enterprises in Ukraine, the review different approaches to determining the functions of small business, a list of economic advantages that reflect the efficiency of small businesses was given; and identified shortcomings in their activities.

Key words: state support, competitiveness, management, market economy, small business, small enterprise.

Постановка проблеми. В системі організації сучасної економіки підприємство займає особливе місце. Одним з основних шляхів інтеграції України в світове господарство є створення оптимальної структури економіки країни, орієнтованої на задоволення споживчого попиту і підвищення конкурентоспроможності товарів і послуг. Необхідною умовою для цього є структурна перебудова економіки в напрямку підтримки суб'єктів малого підприємництва в Україні.

Значний інтерес до розвитку малого підприємництва в останні роки зумовлений різними обставинами. З одного боку, малі фірми дозволяють створити ефективну економічну базу використання виробничого потенціалу регіонів, формують умови для розвитку підприємництва в усіх ринкових нішах, дають нові робочі місця, забезпечують задоволення потреб населення, певною мірою знижують наслідки соціальних потрясінь, пов'язаних з економічною перебудовою нашого суспільства. З іншого боку, потребують набагато менше капіталу для початку діяльності, вони неохоче здійснюють ризиковані заходи з метою отримання великих доходів і дуже чутливі до регулюючих коректувань, так що найменша реформа може здійснити на них сильний вплив [1].

Хоча, про необхідність підтримки малого і середнього бізнесу йдеться на

всіх рівнях організації влади, створюються пільгові умови для відкриття бізнесу, кредитування, оподаткування, все ж такі малі підприємства в Україні продовжують стикатися з суттєвими перешкодами в розвитку на рівні як державної політики, так і ринкового середовища. Гострота проблеми розвитку малого бізнесу та недостатня наукова розробленість особливостей, організаційно-економічних умов і методичних рекомендацій визначає актуальність і значимість теми дослідження [9, с. 36].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пріоритет економічної думки з проблем підприємництва належить зарубіжним економістам, які внесли суттєвий внесок у розробку концепцій розвитку підприємництва, визначення його особливостей в різних сферах діяльності, формулювання ролі в економіці.

Серед робіт, присвячених підприємству, виділяються наукові праці Й. Шумпетера, К. Р. Макконнелла, С. Брю, Х. Демсетса, М. Фаррела, Д. Сторі, Д. Смолбоуна та інших. Однак в них не виділяються особливості регіонального підприємництва і його механізм.

Певний внесок у наукову розробку різних аспектів підприємництва внесли вітчизняні економісти: Артем'єва І., Біловодська О., Буряк Р., Вороніна В., Воронько-Невіднича Т., Звонар Й., Кириченко Т., Ковалевська Н., Корнецький А., Костенко О., Маркіна І. та ін. Ними розглянуті умови і проблеми розвитку підприємництва, механізм державної підтримки, окремі аспекти регіональної економічної політики організації малого бізнесу.

Багато сучасних робіт, присвячених малому бізнесу, більше описові: в них відображено з'ясування ролі малого бізнесу в країні і факторів його розвитку, формулювання проблем, позначення необхідності державної підтримки і опис її механізму.

Однак, як в Україні, так і за кордоном недостатньо досліджень в області методології оцінки впливу малого підприємництва на економічні зростання, взаємодії господарських структур з різними масштабами діяльності, визначенні потенційних сфер застосування підприємницького капіталу і бар'єрів для саморозвитку, перевірки гіпотези про ефективність малих фірм на окремих

галузових ринках, розробки механізму законодавчої, консалтингової та освітньої підтримки малого бізнесу на регіональному рівні.

Формулювання цілей статті. Ціллю статті є дослідження стану підприємств малого бізнесу в Україні, визначення проблем у менеджменті малих підприємств та встановлення перспектив їхнього розвитку.

Виклад основного матеріалу. В силу особливостей конкурентно-ринкової організації економіки рух капіталістичного відтворення здійснюється нерівномірно – періоди інтенсивного розвитку виробництва змінюються періодами економічного колапсу. Глибинні господарські процеси, пов'язані з припиненням виробничих процесів, зростанням безробіття, знеціненням активів, є сигналом до масштабного структурно-технологічного оновлення основних виробничих фондів [8, с. 194]. Встановлено, що економічний спад стимулює переорієнтацію економіки на більш перспективні напрямки підприємницької діяльності, забезпечуючи, тим самим, відновлення рівномірного ходу виробництва і споживання.

Вважаємо, що мале підприємництво, як найбільш гнучка і адаптивна форма господарської діяльності, сприяє прискоренню процесів оновлення економіки, збільшення зайнятості працездатного населення, підвищенню рівня добробуту суспільства (табл.1).

Таблиця 1

**Динаміка основних економічних показників діяльності
малого бізнесу в Україні, 2014-2019 рр. [10]**

Показники	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Кількість підприємств, од.	324598	327814	291154	322920	339374	362328
Відсотків до загальної кількості суб'єктів	16,9	16,7	15,7	18,0	18,6	18,8
Частка суб'єкти малого підприємництва у загальній кількості суб'єктів господарювання, у %	99,1	99,2	99,2	99,1	99,1	99,0

Кількість суб'єктів господарювання на 10 тис. осіб наявного населення, од.	76	77	68	76	80	86
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб.	1686,9	1576,4	1591,7	1658,9	1641,0	1746,6
Витрати на персонал, млн. грн	54494,0	63253,5	70196,8	101345,2	124619,7	148403,9
Обсяг реалізованої продукції, (товарів, послуг), млн. грн	705000,5	937112,8	1177385,2	1482000,7	1766150,4	1839875,9
Фінансовий результат (сальдо) до оподаткування, млн. грн	-175262,4	-111905,9	-24151,412	-10724,8	46870,8	103828,5
Чистий прибуток (збиток), млн. грн	-179297,5	-118194,4	-32206,8	-20971,9	31868,6	89449,4
Рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності підприємств	-17,9	-4,2	5,2	6,5	8,3	10,7

В період 2014-2017 рр. мале підприємництво в Україні під впливом різних процесів знаходилося в кризовому стані і практично не розвивалося. З 2018 р. ситуація покращується. Динаміка загальної кількості малих підприємств в Україні демонструє з 2017 р. стійку тенденцію до зростання (рис. 1).

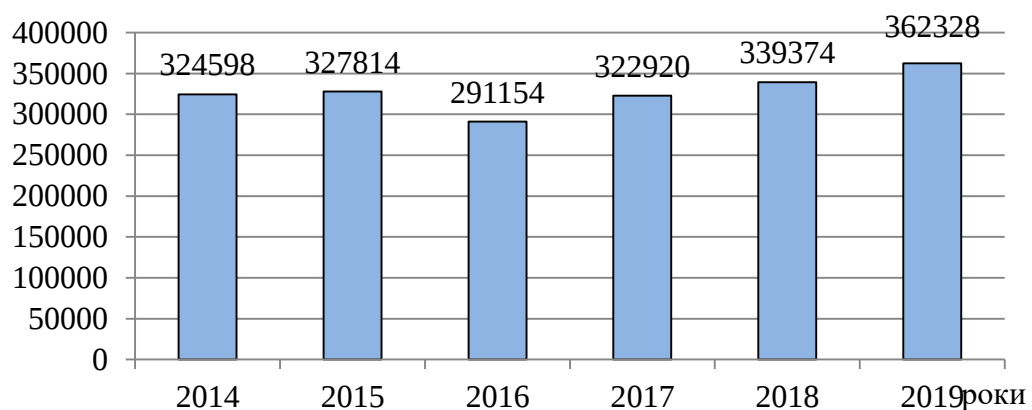

Рис. 1. Кількість малих підприємств в Україні, 2014-2019 рр., од.

На сьогодні, суб'єкти малого бізнесу займають домінуючу позицію в економіці країни. За період 2014-2019 рр. в Україні кількість підприємств-представників малого бізнесу збільшилась на 37,7 тис. одиниць або 11,6 %. Їхня частка у загальній кількості суб'єктів господарювання стабільно складає 99 %, що свідчить про значущість малого бізнесу для національної економіки.

Хоча і є позитивною динаміка зростання кількості малих підприємств, але, у порівнянні з економічно розвиненими країнами, можна зробити висновок про вкрай недостатній розвиток малого підприємництва в Україні, адже кількість малих підприємств у разі є меншою за аналогічні показники в економічно і соціально розвинених країнах світу.

Зайнятість населення – важливий показник та індикатор розвитку малого підприємництва [7, с. 36]. Кількість зайнятих на малих підприємствах працівників в Україні з 2014 р. подана на рис. 2.

У період 2014-2015 рр. відбулося зниження кількості зайнятих працівників в секторі малого бізнесу на 110,5 тис. осіб або 6,6 %, що стало наслідком воєнного конфлікту, втрати частини території країни та виїзду працездатного населення закордон. Починаючи з 2016 р. спостерігається позитивна динаміка. У порівнянні із 2014 р, у 2019 р. кількість зайнятих на малих підприємствах працівників збільшилась на 59,7 тис. осіб або 3,5 %.

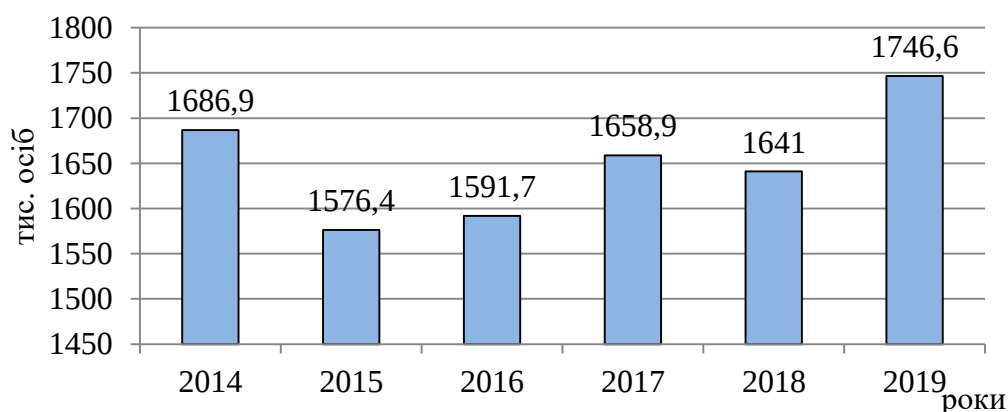

Рис. 2. Кількість зайнятих на малих підприємствах працівників в Україні, 2014-2019 рр., тис. осіб

Аналіз чистого прибутку малих підприємств демонструє позитивну динаміку. Так, за період 2014-2019 рр. прибуток збільшився на 268746,9 млн. грн. За 2019 р. малі підприємства отримали чистий прибуток у розмірі 103828,5 млн. грн.

Незважаючи на те, що в розвитку малого бізнесу в Україні, спостерігається позитивна динаміка, потенціал малих підприємств використовується не в повному обсязі. Це, в свою чергу, потребує пошуку шляхів удосконалення методів і способів управління підприємствами малого бізнесу в сучасних умовах господарювання [11, с. 437].

У зарубіжній і вітчизняній економічній літературі виділяють різні підходи до визначення функцій малого бізнесу. Специфіка сутнісних характеристик малого бізнесу дозволяє йому виконувати ряд економічних і соціальних функцій: (табл. 2).

Таблиця 2

Функції малого бізнесу [2, с. 67]

В економічній сфері	У соціальній сфері
Збільшення ВВП за рахунок частки, створюваної суб'єктами малого підприємництва, і відповідне збільшення дохідної частини бюджету	Самореалізація активної частини працездатного населення
Активна участь суб'єктів малого підприємництва у формуванні конкурентного середовища та ліквідації монополій	Збільшення числа власників, які є гарантом соціально-економічної стабільності суспільства
Зниження питомих витрат на створення нових робочих місць	Демократизація власності через її розосередження
Підготовка та підвищення кваліфікації персоналу підприємств безпосередньо на робочому місці з урахуванням всього спектру зовнішніх і внутрішніх умов функціонування	Збільшення частки економічно активного населення, що приводить в результаті до зниження диференціації доходів населення
Зниження витрат розробки і впровадження технологічних інновацій, особливо високоризикового характеру, що супроводжується підвищенням ефективності виробництва	Досягнення високого ступеня задоволеності працею як засобом самовираження, обумовлене видимими результатами
Підвищення показників фондівіддачі, особливо на трудомістких виробництвах	Придушення соціальної напруженості і стабілізація доходів в кризові періоди розвитку
Мобілізація, ефективний розподіл і використання природних, фінансових	Формування активного середнього класу як основи становлення громадянського

ресурсів, які досягаються за рахунок залучення у відтворювальний процес ресурсів, які не становлять інтерес або є відходами великого виробництва	суспільства та соціально-політичного розвитку
	Створення робочих місць для соціально вразливих груп населення та зниження безробіття
Посередництво в міжгалузевому перетоку капіталів, раціоналізація галузевої структури і зміцнення зв'язків між різними секторами економіки	Розширення спектру виробленої продукції та послуг
	Більш повне задоволення потреб населення
	Поліпшення якості обслуговування

Таким чином, слід відзначити, що малий бізнес має значний вплив на соціальну стабільність та економічне зростання в країні.

Підприємства малого бізнесу, безсумнівно, мають безліч економічних переваг, що відображають ефективність діяльності, серед яких можна виділити наступні:

- висока мобільність, швидкість комунікації в межах фірми. Чим менше організація, тим простіше і оперативніше здійснюється керівництво персоналом, обговорення рішень і їх реалізація. Більш того, малі фірми тісно пов'язані з партнерами. Те ж стосується і відносин між співробітниками. У деяких випадках це йде на користь організації, особливо коли справа стосується пошуку нових контактів і можливостей отримання прибутку;

- прості організаційно-управлінські зв'язки;

- велика свобода в прийнятті управлінських рішень (в порівнянні з інертним великим бізнесом). Ігнорування певних формальностей в маленькому колективі спрощує взаємодію між працівниками. Наслідком цього є позитивні результати і швидка віддача;

- вузька спрямованість і спеціалізація за видами бізнесу;

- більший контроль виробничого процесу і швидка адаптація продукту (послуг) до потреб клієнтів. Правильно і своєчасно реагуючи на запити споживача, керівництво фірми може забезпечити їй конкурентну перевагу;

- сфери діяльності, які не вигідні і неприбуткові для великих підприємств;

- пристосованість до мінливих кон'юктурі ринку;

- сприйнятливість для втілення інноваційних технологій;

- підтримання вільної конкуренції;

– стартові майданчики для інноваційного розвитку різних регіонів і країни в цілому.

У сфері діяльності малого бізнесу величезне значення має здатність грамотно і ефективно управляти персоналом [4]. Але, власники невеликих фірм самі нерідко виконують функції менеджера, в той час як у великих організаціях питаннями управління займаються штатні співробітники. Керівник бізнесу повинен добре уявляти мотивацію своїх підлеглих. Важливо бути в курсі справ, що виникають в робочому процесі і відстежувати обстановку в колективі [5, с. 84].

Ефективність функціонування підприємств малого бізнесу дозволяє вирішувати ряд стратегічних завдань:

- підвищення економічного зростання країни та регіонів;
- стимулювання інноваційного розвитку;
- створення нових робочих місць;
- підвищення валового внутрішнього продукту країни і т.д.

Однак існують і певні недоліки в діяльності підприємств малого бізнесу, а саме [1; 3, с. 61, 6, с. 37]:

- обмеженість ресурсної бази (фінансових, матеріальних і трудових ресурсів);
- слабкі кредитні можливості;
- умови праці та соціальне забезпечення працівників гірше, ніж на великих підприємствах;
- недостатньо високий рівень освіти і культури управлінського персоналу;
- пасивне включення і участь бізнесменів у союзах, асоціаціях, товариствах взаємного кредитування та інших формах самоорганізації бізнесу;
- вимушена диверсифікація діяльності: поряд з виробничою діяльністю займаються торгівлею для того, щоб залишатися на плаву і не збанкрутувати;
- низька інноваційна активність;
- низька забезпеченість малого бізнесу власними фінансовими ресурсами;

– відносно невисока оплата праці.

Концентрація малих підприємств в торгово-посередницької сфері негативно позначається на інноваційному розвитку економіки, так як малі торговельні підприємства, найчастіше, не зацікавлені в просуванні інноваційних проектів, а також не беруть участь у створенні і комерціалізації технологічних новацій. Вважаємо, що трансформація галузевої структури економіки в напрямку збільшення високотехнологічних видів господарської діяльності істотно покращує якісні характеристики малого підприємництва.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, малий бізнес має ряд характерних особливостей, які пред'являють управлінню особливі вимоги, що поки що не знайшли відображення в загальній теорії управління. В сучасних умовах розвитку ринкових відносин важливого значення набуває демократична система самоорганізації управління як всередині самого підприємства, так і у взаємовідносинах з іншими малими підприємствами.

Для пошуку найбільш дієвих інструментів управління та стимулювання розвитку малого бізнесу подальші дослідження плануємо спрямовувати на виявлення залежності результатів економічної діяльності малого бізнесу від певних впливів державного регулювання.

Література:

1. Актуальні проблеми економіки, обліку та менеджменту. URL: http://viem.edu.ua/konf_V4_1/art.php?id=0151
2. Артем'єва І. О. Виклики та можливості цифрової трансформації економіки. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2019. № 4. С. 66-73.
3. Біловодська О. А., Кириченко Т. В. Інноваційний потенціал як невід'ємна частина успішного розвитку підприємства. *Економічні студії*. 2017. № 4 (17). С. 60-63.
4. Буряк Р. І. Методика визначення рівня якості функціонування аграрних підприємств. URL: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/5.2/58.pdf>
5. Воронько-Невіднича Т. В., Ковалевська Н. В. Особливості

менеджменту зовнішньоекономічної діяльності за сучасних умов. *Управління ресурсним забезпеченням господарської діяльності підприємств реального сектору економіки* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Полтава : ПДАА, 2016. С. 84-86.

6. Звонар Й. П. Бар'єри на шляху розвитку малого бізнесу в Україні та інструменти їх подолання. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2015. Вип. 15. Ч. 1. С. 36-39.

7. Корнецький А. О. *Формування та реалізація регіональної політики розвитку малого підприємництва*: монографія. Дніпро: УМСФ, 2016. 140 с.

8. Костенко О. О. Проблеми державного регулювання підприємницької діяльності. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2018. Вип. 17. С. 194-201.

9. Маркіна І. А., Вороніна В. Л. *Управління прибутком торговельних підприємств*: монографія. Полтава: Вид-во ПП «Астроя», 2018. 167 с.

10. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

11. Чухно І. А. Малий бізнес та його роль в контексті територіального розвитку. *Публічне управління XXI століття: світові практики та національні перспективи* : зб. тез XVIII Міжнар. наук. конгресу. м. Харків, 26 квітня 2018 р. Харків, 2018. С. 437-440.